

Весна ЗАРКОВИЋ

НЕКИ ПОДАЦИ ЗА ИСТОРИЈУ ПРИШТИНЕ НА ПОЧЕТКУ XX ВЕКА

Аутор у раду даје слику Приштине на почетку XX века. То је хоризонталан пресек у коме се види изглед града, грађевина, институција, привредних прилика и школства у првим годинама XX века. Дат је упоредни преглед броја становника у истраживањима аутора који су се бавили овом проблематиком. Истакнут је значај који је за српски народ имао Конзулат Краљевине Србије у Приштини.

Кључне речи: Приштина, почетак XX века, изглед, црква, митрополија, школа, Конзулат Србије.

На почетку XX века Приштина је била седиште истоименог санџака (мутасерифлука) и највеће место на Косову.¹ Захваљујући географским околностима, јер се налазила у самом центру Косова, била је раскрсница бројних путева, а то ју је стављало и у средиште привредних активности. Као административни центар била је покретач и место одигравања многих збивања. Ипак, на почетку XX века у њеном животу се осећала тиха стагнација. Лагано заостајање Приштине огледало се у привредном развоју, друштвеним приликама, животу града. Узрока за такво стање било је више, али су, свакако, главни разлози били лоше политичке прилике у овом делу Османског царства. Безаконје које је владало на овим просторима било је последица немогућности власти да успостави ред и законом прописани поредак, а то је долазило од незаинтересованости локалних органа да ураде нешто више по овом питању, што се често граничило са опструкцијом. Такво стање се одразило на међунационалне (међуверске) односе, на безбед-

¹ Реч је о географским, а не о административним оквирима.

носну ситуацију и, на крају, на привредне прилике. Сама чињеница да је Приштина спала са седишта вилајета на седиште санцака довољно говори о њеном стагнирању.²

Премештај валилука проузроковао је и друге одласке. Одлазили су чиновници, официри, војници, трговци, занатлије, а са њима и њихове породице. Одласком валије погоршала се и безбедносна ситуација, па су и Срби почели да одлазе у Србију. Број становника се смањивао, тако да је почетком XX века било доста кућа у којима нико није живео. Неке од њих су већ почеле да пропадају, а и оне које нису — биле су мале, облепљене блатом, ограђене високим зидовима и прилично збијене. Пример за ово били су и дворови некада моћног Јашпар-папе Цинића, који су се протезали на огромном имању, а у којима сада осим једног ћаје, који је бринуо о њима и скупљао приходе са бројних чифлика, нико није живео. Тај остатак некадашње славе и сјаја сада је полако пропадао.³ То је још више ружило ионако лошу слику Приштине у коју су се потпуно уклопиле и улице: уске, кривудаве, изукрштане и блатњаве. Својим изгледом од осталих се издвајала једино главна, коју су звали Диван-Јол (Шеталиште).

У граду није било паркова, ни зелених површина, тек, ретко где, покоје дрво. Баште и зелене површине биле су изван насеља, а најпознатија је била Таук-башта на североисточном излазу из града према шуми Грмија. На супротном крају, на југу, на путу према Липљану, налазио се извор познат под именом Бела Водица, али од некадашњег пријатног места и излетишта почетком XX века није било ничега, јер је околна шума сва била посечена. На западу од града, поред пута за Глободерицу, Вучитрн и даље Митровицу, на падинама Драгодана, налазили су се виногради. Била су то места на која су Приштинци одлазили, користећи сваку прилику да изађу из тесне и каљаве чаршије у коју је сунце слабо продирало.⁴

Било је у Приштини и грађевина које су плениле својим изгледом, лепотом и величином, али врло мали број. Оне су потицале из

² Реорганизацијом турске државе Приштина је јануара 1877. године постала седиште косовског вилајета, али је валија у њој остао само до 1888, када је седиште валилука пренето у Скопље. Вид. *Историја српског народа*, књ. VI–1, Београд, 1983, 263–264 (Н. Ракочевић).

³ Бранислав Нушић, *Косово (ојис земље и народа)*, Београд, 1986, 192–194, 204.

⁴ Исто, 202.

времена када је Приштина била седиште валије и углавном су се налазиле уз главну улицу. Посебно се лепотом издвајао конак, у ком је била смештена централна власт санџака — хуџумат. Била је то велика зграда на три спрата, са 44 просторије. На трећем спрату налазио се балкон, а изнад њега султанов грб. Са балкона се пружао диван поглед на цео град. Ова зграда се издвајала од околних уџерица које су и њу ружиле. Због тога је приштински мутесариф Мехмет Џемаил (Џемал)-паша одмах по доласку наредио да се поруше и подигну лепше, што је и стварно почело да се дешава с пролећа 1901. године.⁵ Осим ове, величином и изгледом одскакале су још само војна болница, касарна и зграда у којој је био председник општине. Ипак, оне нису могле да допринесу бољем изгледу града. Иако је до 1888. године била, као и Битољ, седиште вилајета, Приштина се од овог града битно разликовала, била је „... према Битољу (...) као циганско село“, записао је Јанићије Поповић, који је учио школу у оба ова места.⁶ Био је то, како мисли Иван Иванић, некадашњи службеник приштинског конзулата „тип праве арнаутске паланке“.⁷

Утисак учаурености и стагнирања, који је одавао изглед града, још је више долазио до изражаја када се боље упозна његов живот. Били су то јасни показатељи који су говорили о споријем развоју Приштине, нарочито у односу на друга косовска места. У ово време осећао се убрзани развој пре свега Косовске Митровице, али она је била седиште казе, па је то Приштинцима мање сметало. Нису могли, међутим, да поднесу развој неколико других места у својој кази, која су до пре двадесетак година била прилично мала, готово и да нису постојала. То су места Глободерица (данашњи Обилић), Липљан и највише од њих Феризовић (данашњи Урошевац). Узрок убрзаног развоја ових места био је у чињеници да је кроз њих пролазила железничка пруга Скопље — Косовска Митровица, па је зато Приштина заостајала. Глободерица је била железничка станица Приштине, Липљан⁸ се развио на месту

⁵ *Цариградски гласник*, бр 18, 26. април 1901.

⁶ Јанићије Поповић, *Живот Срба на Косову 1812–1912*, Београд, 1987, 7.

⁷ Иван Иванић, *Са Шара до Косову на Звечан*, Београд, 1903, 77.

⁸ Липљан је до изградње пруге 1873. године био мало село на раскрсници путева. Изградањом пруге долази до досељавања српских и неколико цинцарских породица које се баве трговином, углавном жита, али и друге колонијалне робе. Занатство је било много слабије развијено, тако да су на почетку XX века, осим једне ли-

где је пруга секла пут Приштина — Призрен, а Феризовић⁹ на месту где се пруга укрштала с путем Призрен — Гњилане. Изградња пруге заобишла је Приштину највише због самовоље коју су показивали локални силници. Не желећи западне новотарије, бегови су извршили притисак и променили трасу којом је требало да прође пруга, тако да је Приштина остала по страни. Истог мишљења су били и бегови других градова на Косову, па је изграђена траса заобишла тадашње вароши Митровицу, Вучитрн и Приштину.¹⁰ Убрзо су аге и бегови увидели последице своје лоше одлуке, па су се покајали и затражили да се Приштина повеже са пругом. И у оваквим условима, где је роба у највећој мери заобилазила приштинску станицу у Глободерици, преко ње је годишње прелазило око 5.000 путника и довозило се око 400 вагона робе.¹¹ Повезивање Приштине са пругом није, међутим, ишло лако. Било је и отпора, а правци одакле су они долазили били су различити, али је иза њих у највећој мери стајала Аустроугарска, којој није одговарала изградња пруге у овом правцу. То се поклапало са пројектованом тра-

марске и поткивачке радње, све остало биле трговине. Вид. Атанасије Урошевић, „Липљан — Антропогеографска истраживања“. У: *О Косову. Антропогеографски и други сјиси*, Приштина — Гњилане, 2001, 348–359.

⁹ Феризовић (Урошевац) почиње нагло да се развија са изградњом пруге Скопље — Косовска Митровица 1873. године. Већ око 1880. постао је привредно средиште не само јужног дела Косова, већ и суседних области: Сиринића, Мораве и Подримља. Име Феризовић је највероватније добио по Феризу Шашивару, власнику хана који се налазио поред саме станице. Почетком XX века место је уздигнуто на ранг мудирлука, а име је због српског облика, што само по себи говори о становништву које је ту живело, промењено у турску варијанту Фериз беј. Становништво је, међутим, наставило да га зове ранијим именом, или, још чешће, Тасјан (од station — станица). Турци су причали да му је име дато по Феризу, звчанском кефалији из XIV века. Феризовић је, као и Липљан, био трговачка варошица састављена од Срба досељених из околних места, али и шире околине, Цинцара досељених из Македоније и мухаџира из Србије и Босне. Вид. А. Урошевић, „Урошевац, варошица на Косову“. У: *О Косову. Антропогеографски и други сјиси*, Приштина — Гњилане, 2001, 105–114.

¹⁰ Пруга је долазила до Митровице, али није улазила у сâм град, већ је станица била ван места. Вучитрнска станица је померена три километра од града, док је приштинска била девет километара од места. О разлозима за померање трасе пруге вид. Бранислав Нушић, *Косово*, 191. Занимљиво је како је на то гледало српско становништво. Сматрали су да је пруга померена да „арбанашке и турске жене не би биле изложене погледима путника“ (из сећања старијих људи изложених аутору).

¹¹ Иван Иванић, *Са Шара*, 85.

сом пруге иза које су стајале Србија, Француска и Италија.¹² Ова, српска траса, директно је угрожавала аустријске планове за изградњу новопазарске железнице и била је одговор на њих, па је Аустроугарска свим силама настојала да то онемогући. Постојао је чак и план да се Приштина повеже трамвајском линијом са пругом, али је и ту било недоумица: са којим местом? Са Глободерицом, Бресјем или Липљаном? Мада идеја о повезивању Приштине железницом са постојећом пругом није никада напуштена, она до ослобођења Косова 1912. године није остварена, а то је Приштину удаљило од привредних збивања.

Изградњом пруге поред Приштине успорен је њен целокупни развој, али није потпуно заустављен. Ипак је то било највеће насеље на Косову, насеље са дугом традицијом. На почетку XX века Приштина је, према званичним турским списковима, имала 3.690 кућа и 21.290 душа. По националном саставу то је изгледало овако:¹³

	Мушких	Женских	Свега особа
Муслимана	9088	8635	17723
Хришћана	989	973	1962
Муслимана Цигана	350	310	660
Хришћана Цигана	198	185	383
Јевреја	178	183	361
СВЕГА	10803	10286	21089

Овим подацима није веровао ни Иванић, који их је сâм пренео, а нису веровали ни други аутори и познаваоци прилика, пре свега у по-

¹² Уп. Момчило Војводић, „Србија и Еренталов план о грађењу новопазарске железнице“, *Србија и балканско питање (1875–1914)*, Нови Сад, 2000, 279–302.

¹³ И. Иванић, *Са Шара*, 170–171. Подаци су узети од овог аутора, али је збирно рачунање наше, па се укупан број разликује од оног код Иванића. Разлог томе је што је још и сâм Иванић приметио да су подаци из салнаме косовског вилајета лоше сабрани и показивали су, у збирном броју, више муслимана него што их има. Иванић није улазио у узроке погрешно изведене рачунице, већ је само указао на њу.

гледу броја муслимана за које су сматрали да их има мање у односу на званичан број.¹⁴

Слични подаци срећу се и код других аутора који су писали о овом времену. Милојко Веселиновић, добар познавалац прилика у Старој Србији, даје нам податке о броју кућа (породица) у Приштини, и на основу тога израчунати број становника. По њему, састав становништва Приштине на крају XIX века изгледао је овако:¹⁵

	Турака и Арбанаса	Срба	Хришћанских Цигана	Јевреја	Свега
Кућа	3200	400	100	60	3760
Особа	16000	2000	500	300	18800

Један од познавалаца прилика у Приштини, који није веровао званичној турској статистици која је увећавала број муслимана, био је и Бранислав Нушић. И он даје податке званичне статистике, који су се незнатно разликовали од Веселиновићевих, и изгледали су овако:

	Турака и Арбанаса	Срба	Цигана	Јевреја	Цинцара	Свега
Кућа	3170	420	100	50	10–15	3760
Особа	15850	2100	500	250	50–75	18800

Нушић је сматрао да је овај број (18.800) претеран и да Приштина није могла да има више од 12.000 становника.¹⁶ Знао је да је доста људи напустило Приштину са одласком седишта вилајета, о чему су говориле напуштене куће. Његову претпоставку и процену броја становника потврђује први попис у Краљевини Југославији из 1921. године. Приштина је тада имала 14.338 становника.¹⁷ Закључује се да је број

¹⁴ Поређења ради, Београд је у ово време имао 63994 становника, *Цариградски гласник*, бр. 52, 20. децембар 1901.

¹⁵ Милојко В. Веселиновић, *Поглед кроз Косово*, Београд, 1895, 15.

¹⁶ Б. Нушић, *Косово*, 192.

¹⁷ *Дефинитивни резултати пописа становништва од 31. јануара 1921. године*, Сарајево, 1932, 96.

муслимана знатно увећан, док је број хришћана релативно тачно приказиван. Ово потврђују и подаци о хришћанима које износи Нушић, а до којих је дошао на основу личних сазнања и упоређивања са митрополијским списковима. По њему, број хришћана у Приштини крајем XIX и почетком XX века износио је:¹⁸

Број кућа	Особа		Свега особа
	Мушких	Женских	
420	1172	1108	2280

Овај број можемо сматрати релативно тачним, јер се с малим одступањима појављује код сва три аутора. Хришћанско становништво у највећој мери чинили су Срби, али је било и неколико десетина Цинцара (око 50–75) и око 500 православних Цигана, који су се од Срба разликовали теном и тиме што Срби нису ступали у брак с њима.¹⁹

Муслиманско становништво чинили су у највећој мери Арбанаси, Арнауташи, поисламљени Срби, Турци и нешто мало Черкеза и муслиманских Цигана.

У Приштини је живело и 250 до 300 Јевреја, а било је и неколико Грка и Јермена, углавном у турској служби.²⁰

Приштинци су свој град делили на четири кварта (махале), мада се придолажењем мухадира стварају и нове, па их је званично било тринаест. У *Панађуришију* и *Локачу* живели су измешани Срби, Турци и Арбанаси; у *Вароши*, која се налазила у центру, само Срби; док су у *Циганлији* живели Срби и Цигани. Срби су живели и у *Чаршији*, али су их одатле једним делом раселили изградњом нових зграда по доласку валилука у Приштину, а истовремено су их одавде потискивали и придошли мухадири.²¹

¹⁸ Б. Нушић, *Косово*, 81.

¹⁹ М. В. Веселиновић, *Поглед кроз Косово*, 15.

²⁰ Архив Србије, Министарство Иностранних Дела, Просветно-политичко одељење (даље АС, МИД, ППО), 1901, Пов. № 255, Конзул Аврамовић — Михаилу Вујићу, председнику Министарског савета, Приштина, 20. август 1901.

²¹ Званични називи махала најчешће су настали по именима појединих породица или особа које су те махале засновале или у њима живе. Оваква структура града је више личила на наше садашње поделе на улице, док је у народу живела поде-

Када се погледа размештај махала и становништва у њима, уочиће се неке занимљиве ствари. Варош је била махала у којој су живели само Срби све до најновијих времена, и, највероватније, језгро где се формирала средњовековна Приштина. О томе сведоче и остаци неких старијих грађевина који су се пре изградње зграде конака могли видети, а које је становништво сматрало остацима двора краља Милутина. Ови остаци били су мало ниже у односу на Варош, што се уклапа у средњовековни начин настанка подграђа (варош је каснији термин, који је у наше земље дошао из мађарског језика током XV века²²). И махала Локач је водила порекло из средњег века. Сматрало се да је име добила по војводи Лукачу.

У Вароши се налазила једина српска и хришћанска црква. Била је то црква Светог Николе, подигнута око 1830. године на темељима старије цркве. Делом је била укопана у земљу, да Турке и Арбанасе не би вређала својом величином. Унутрашњост је украшавао изузетно леп иконостас урађен у дуборезу.²³ У близини цркве Светог Николе налазила се џамија за коју су Срби, али и Турци, сматрали да је некада била црква. По другима, пак, некадашња Саборна црква налазила се на месту џамије у Пиринас махали.²⁴ Службу у цркви Светог Николе обављали су прота Стеван Костић, који је био и митрополитов намесник, и три свештеника, од којих су двојица били Јосиф Спасић и Станоје Гашић. Они су имали три парохије у граду и једну ван Приштине.

Муслимани су у Приштини имали 13 џамија.

У црквеном дворишту налазила се и зграда митрополије у којој је одседао рашко-призренски митрополит када би долазио у град, а годишње је и по неколико месеци проводио у Приштини. Србима је било драго што у својој средини могу да угосте митрополита, као једног од ретких српских достојанственика у турској држави. Ово осећање се нарочито појачало и добило на значају од када је 1895. године за митрополита, после Грка Мелетија, изабран Србин Дионисије. Нажалост, он је 7. децембра 1900. године умро, али је, на срећу Приштинаца и свих Срба рашко-призренске митрополије, поново изабран Србин —

ла на квартове, отуда разлика у броју. Вид. Б. Нушић, *Косово*, 193–194; уп. М. В. Веселиновић, *Поглед кроз Косово*, 8–10.

²² *Лексикон српског средњег века*, Београд, 1999, 68 (С. Ћирковић).

²³ Б. Нушић, *Косово*, 198–200.

²⁴ И. Иванић, *Са Шара*, 7, стр. 78.

Нићифор (Перић).²⁵ Он је, после хиротонисања у цркви Светог Ђорђа у Цариграду, марта месеца 1901. године, допутовао у седиште митрополије у Призрену, али су Приштинци, а и мештани других косовских места, с нестрпљењем очекивали његов долазак, како би могли да га упознају и да му се поклоне.²⁶ Митрополит Нићифор је у Приштину дошао 8. јула и у њој остао једва десетак дана. Због ангажовања у решавању лошег положаја Срба, Арбанаси и Турци су затражили његову смјену.²⁷ Да се не би помислило како су га Арбанаси и Турци протерали, он је из Приштине отишао у Скопље у посету митрополиту Фирмилијану, а одатле у Катлановску бању на лечење. Из бање се вратио у Призрен средином августа 1901. године.²⁸

У згради митрополије, осим просторија које је користио митрополит, била је једна коју је користила црквеношколска општина за своје састанке. Затим, још једна, коју је користио школски одбор, и која је истовремено служила као учитељска канцеларија основне школе, а која се, као и зграда митрополије, налазила у црквеној порти. Школску зграду је, према натпису на њој, подигао трговац Дана Филиповић 1859. године, али су стари људи с почетка XX века памтили да је и раније постојала школа коју су они похађали.²⁹ Њени управитељи у ово време били су Дамјан Прљинчевић (1898–1901), Крста Маниташевић (1901–1904)³⁰ и Вук Секулић.³¹ Школски надзорник за Приштину и околину у ово време био је учитељ Петар Катанић.³² Школа је имала четири разреда подељена на мушка и женска одељења. Школске 1899/1900. године у први разред је уписано 60 ученика, па је разред по-

²⁵ *Цариградски гласник*, бр. 1, 01. јануар 1901. и бр. 4, 18. јануар 1901.

²⁶ *Цариградски гласник*, бр. 5, 25. јануар 1901; бр. 13, 22. март 1901; бр. 14, 29. март 1901; бр. 15, 05. април 1901.

²⁷ АС, МИД, ППО, 1901, ПП. бр. 1589, Конзул Куртовић — Михаилу Вујићу, Приштина, 2. јули 1901; Исто, ПП. бр. 1605, Конзул Куртовић — Михаилу Вујићу, Скопље, 3. јули 1901; *Вечерње новости*, бр. 186, понедељак, 9. јули 1901.

²⁸ *Цариградски гласник*, бр. 32, 02. август 1901; бр. 34, 16. август 1901.

²⁹ Б. Нушић, *Косово*, 200; М. В. Веселиновић, *Поглед кроз Косово*, 12.

³⁰ Jagoš Đilas, „Rad srpskih škola i kulturnih ustanova u Prištini i njenoj okolini u XIX i početkom XX veka“, *Zbornik za historiju školstva i prosvjete*, br. 5, Zagreb, 1969–1970, 222.

³¹ АС, МИД, ППО, 1901, ПП № 225, Конзул Аврамовић — Михаилу Вујићу, председнику владе, Приштина, 20. фебруар 1901.

³² *Цариградски гласник*, бр. 24, 07. јун 1901.

дељен на два одељења. Једно је остало у старој згради, док је друго одељење прешло у једну приватну кућу на Диван-Јолу, да тамо ради. Турци су ову „нову школу“ затворили, и тек 1906. дозволили да се отвори у махали Панађуриште. У њој су одељења била мешовита. Број ученика основне школе био је следећи:³³

	Број ученика			Број учитеља		
	М	Ж	Свега	М	Ж	Свега
1900/01.	174	47	221	7	2	9
1901/02.	171	35	206	6	2	8

Из године у годину су се мењали учитељи који су радили у школи, као и њихов број. Школске 1900/01. и 1901/02. године састав учитељског кадра и њихове плате изгледао је овако:³⁴

Име	1900	1901	1902
Дамњан Прљинчевић	1200	1200	
Јосиф Поповић	1080	1080	
Петар Поповић	900	900	900
Гвозден Грујић	720	720	
Апостол Поповић	580	540	
Сима Грујић	720	840	
Султана Прљинчевић	1080	1080	
Стана Грујић	840	840	

³³ Jagoš Đilas, „Rad srpskih škola i kulturnih ustanova u Prištini i njenoj okolini u XIX i početkom XX veka“, *Zbornik za historiju školstva i prosvjete*, br. 5, Zagreb, 1969–1970, 222.

³⁴ АС, МИД, ППО, 1901, ПП № 225, Конзул Аврамовић — Михаилу Вујићу, председнику владе, Приштина, 20. фебруар 1901.

Име	1900	1901	1902
Марија Поповић	900	900	
Ђорђе Вучетић	720	720	
Богољуб Пајантић	900	900	900
Олга Лазић	840	840	
Вук Секулић			1080
Милева Секулић			840
Петар Ћићарцић			720
Милица Ћићарцић			720
Апостол Васић			720
Крста Маниташевић			900

Поред основне школе, од 1894/95. школске године на предлог конзулата Србије отворен је V, а од 1897/98. и VI разред. Ова — Продужена основна школа - прерасла је школске 1898/99. године у Грађанску школу у трајању од две године. Она је постојала до 1904/05, када је укинута. У њој су радила два стална учитеља, док су остали долазили из основне школе. Почетком XX века учитељи су били Јосиф Поповић и Богољуб Пајантић. Школа се сматрала једнака гимназији, па су ученици после завршена два разреда у њој могли наставити неку од српских гимназија. Број ученика у школи на почетку XX века био је следећи:³⁵

	I разред	II разред	Свега
1900/01.	17	7	24
1901/02.	13	7	20

Свршени основци и ђаци Грађанске школе настављали су даље школовање у српским гимназијама у Скопљу, Битољу, Солуну и Цари-

³⁵ Jagoš Đilas, *Rad srpskih škola*, 225.

граду, или на Богословији у Призрену. Било је и оних који су школовање настављали у Србији, али и у турским школама у Цариграду и широм Османског царства. Тако су 1901. године Царски лицеј у Галата Сарају са одличним успехом завршили српски ђаци Никола Настић, Коста Стојановић, Душан Целић и Петар Јовановић, сви из Приштине. Осим њих, од Срба је са истим успехом овај лицеј завршио још једино Јанићије Димитријевић из Тетова.³⁶

Ови свршени ученици добијали су значајна задужења у местима у Старој Србији, превасходно као учитељи и професори српских школа. Оно што је карактерисало све српске просветне раднике на овим просторима јесте да су, осим рада у школи, били носиоци целокупног образовања и васпитања, али и националне свести, и да су на све начине покушавали да уздигну угњетавани српски народ. Тако су у Приштини и Косовској Митровици учитељи држали курсеве и старијим грађанима који су били заинтересовани да их похађају. Постојала су два курса:

1. Основни — бавио се описмењавањем неписмених, и
2. Виши, на коме се учило: српски и турски језик, математика и трговачки предмети.

Настава на овим курсевима одржавала се недељом, после службе у цркви. Похађање је било бесплатно, али су сами ученици у складу са могућностима прилагали у школски фонд. На курсу је радило шест наставника, а похађало га је око 160 ђака, од чега је педесетак ишло на курс описмењавања.³⁷

Очигледно је да је овако осмишљена настава ударила широке темеље Србима за даљи развој, пре свега трговине. Међутим, мислило се и на онај већи део становништва који је живео на селу и који се бавио пољопривредом. Тако је учитељ Апостол Васић завршио пољопривредни курс у Краљеву, а своје знање је преносио омладини у Приштини. Наставу је, такође, одржавао недељом и празницима.³⁸

Турци су имали осам основних школа по махалама, од којих су шест биле мушке, а две женске. Имали су и једну руждију, која се сматрала припремном за гимназију.³⁹ Посеђивали су и једну верску шко-

³⁶ *Цариградски гласник*, бр. 26, 21. јун 1901.

³⁷ Б. Нушић, *Косово*, 121.

³⁸ *Цариградски гласник*, бр. 51, 13. децембар 1901.

³⁹ М. В. Веселиновић, *Поглед кроз Косово*, 14.

лу, а 1888. године извршене су припреме за отварање гимназије, али како је те године валилук прешао у Скопље, од тога се одустало. И Јевреји су имали своју школу са седам ученика.⁴⁰ Интересантно је да су се у Приштини налазиле четири куће протестаната, које су припадале једној породици, и да су током 1901. настојали да отворе своју школу и у њу новцем привуку српску децу.⁴¹

Правац организовања Срба, не само у школском погледу, давао је Српски конзулат у Приштини. Био је то једини конзулат неке стране земље у овом највећем месту на Косову. И раније је било покушаја да се успоставе страни конзулати, али до тога није дошло због арбанашких и беговских притисака. Још 1812. године Француска је настојала да отвори свој конзулат. Именовала је и конзула Антоана Васа, који је приспео у Приштину и у њој остао два месеца, али како није успео да организује конзулат, повукао се.⁴² На предлог Србије, и Русија је 1899. покушавала да, поред постојећег у Призрену, отвори још један, у Приштини.⁴³ До отварања овог конзулата није дошло из више разлога, а Русија је, пре свега због дешавања из 1901. године, отворила конзулат у Косовској Митровици 1902. године.⁴⁴

Српски конзулат је у Приштини постојао од 1889. године. Била је то за Србе Старе Србије најважнија установа, због чега су је звали „наша кућа“. Посредством Конзулата Србија је руководила свим акцијама Срба, плаћала учитеље, позајмљивала новац становништву, радила на олакшавању његовог положаја. Међутим, то нимало није било једноставно, а конзулима је претила и смртна опасност. Судбина првог српског конзула Луке Маринковића, кога су Арбанаси убили одмах по доласку у Приштину, била је упозорење свим будућим конзулима. То, међутим, није поколебало ниједног да дође и истраје на националном раду. А какав је углед у народу уживао „господин конзул“ говори по-

⁴⁰ Б. Нушић, *Косово*, 200.

⁴¹ АС, МИД, ППО, 1901, Пов. № 225, Конзул Аврамовић — Михаилу Вујићу, председнику владе, Приштина, 20. фебруар 1901.

⁴² Б. Нушић, *Косово*, 188.

⁴³ АС, МИД, ППО, 1901, ПП. № 2909, Министарство иностраних дела — Посланству у Петрограду, Београд, 16. август 1901.

⁴⁴ Весна Секулић, „Отварање руског конзулата у Косовској Митровици“, *Баштина*, св. 19, Приштина — Лепосавић, 2005, 139–153.

датак да је у приштинској цркви, поред столице за митрополита стајала и столица (трон, престо) за конзула.⁴⁵

Конзулат се налазио у главној улици (Диван-Јол), у згради која је припадала Српској православној општини у Приштини. Општина је ову зграду издавала за 100 наполеона годишње или 2.000 динара у злату. Кирија се исплаћивала у тромесечним ратама и ово је био закуп за прве три године XX века. Зграда је била двоспратна; на горњем спрату је имала четири собе и ходник, а на доњем три собе, кухињу и трпезарију и испод тога подрум. У дворишту су се налазили башта, бунар, штала, у којој су конзул и радници Конзулата држали своје коње, и зграда за сено. У истом дворишту била је и друга зграда, коју је користио Конзулат.⁴⁶

Почетком XX века особље Конзулата чинили су: Сима Ј. Аврамовић, конзул, Настас Настасијевић, вицеконзул, који је у Приштини живео заједно са супругом, Јован Драгашевић, секретар и друго помоћно особље.⁴⁷

Преко Конзулата у Приштини ишле су све исплате из Краљевине Србије, како учитељима за плате, тако и за помоћ становништву, али и плаћање Арбанаса за одређене задатке, или поткупљивање турских органа власти. Тако је буџет конзулата за 1901. годину износио 52.905 динара за плате и потпоре⁴⁸ и 4.000 динара за ванредне трошкове⁴⁹. Ова сума је Конзулату исплаћена у два полугодишња износа, али је конзул Аврамовић сматрао да је сума мала, па је тражио повећање за исплате плата и других трошкова. Поређења ради, буџет Призренске богословије за 1901. годину износио је 90.300 динара.⁵⁰

⁴⁵ Б. Нушић, *Косово*, 198.

⁴⁶ АС, МИД, ППО, 1902, Р, Уговор између приштинске општине и конзулата; АС, МИД, ППО, 1902, № 179, Конзул Аврамовић — Министарству иностраних дела, Приштина, 7. август 1902.

⁴⁷ *Цариградски гласник*, бр. 18, 26. април 1901.

⁴⁸ АС, МИД, ППО, 1901, № 1440, Благајник Министарства иностраних дела — Конзулату у Приштини, Београд, 9. мај 1901; АС, МИД, ППО, 1901, № 5164, Благајник Министарства иностраних дела — Конзулату у Приштини, Београд, 30. децембар 1901.

⁴⁹ АС, МИД, ППО, 1901, № 1441, Благајник Министарства иностраних дела — Конзулату у Приштини, Београд, 9. мај 1901; АС, МИД, ППО, 1901, № 5165, Благајник Министарства иностраних дела — Конзулату у Приштини, Београд, 30. децембар 1901.

⁵⁰ АС, МИД, ППО, 1901, ПП № 1257, Одлука о исплати средстава Призренској богословији, Београд, 26. март 1901.

Осим плата просветних радника за подручје Косова, Сиринића, Мораве и Ибарског Колашина, Конзулат је исплаћивао и плату митрополиту Нићифору у висини 2400 динара у злату годишње, проти Стевану Костићу (480), приштинском свештенику и вероучитељу Станоју Гашићу (720), свештенику Јосифу Спасићу (240) и повереницима Николи Недељковићу (480), Биљалу Куршумлићу (240) и Мици Имеру (480), као и књижару Стевану Марковићу (500).⁵¹

Хришћанско становништво Приштине углавном се бавило трговином. Раније су се Срби бавили и кирицијством и занатством, али кирицилук је нагло опао после изградње железнице, а занатство је доласком мухацира једним делом прешло у државни монопол коме Срби нису имали приступа, и који им је забрањивао да се баве појединим занатима: пушкарским, берберским, кантарским, кожарским. Наставили су да раде као кострари, терзије, ћурчије, јорганџије, асурџије, бојације, грнчари, зидари и фурунџије.⁵² Занатство у Приштини није било развијено, као, на пример, у Призрену, већ је, пре свега, имало за циљ да задовољи домаће потребе и било је у односу на трговину секундарно. Трговином су се бавили и Цинџари и Јевреји, али су они држали мале продавнице, за разлику од Срба у чијим је рукама била трговина на велико.⁵³ Међутим, и српска трговина је била угрожена доласком мухацира, који је све више преузимају. И лоше политичке прилике погубно утичу на српску трговину. Током немира који су избијали с времена на време, Срби су били приморавани да затварају своје радње и тиме су трпели штету. Немири су били погодна прилика и за пљачкање српских радњи, а власници који нису затварали своје радње често су плаћали животима.⁵⁴ Било је и другачијих видова притисака у трговини. Дешавало се да Арбанаси позајме веће количине новца од Срба, који им то нису смели одбити, а затим одбију да новац врате и позову друге да бојкотују ту магазу.

Срби су држали и кафане, ханове, а почели су и са отварањем хотела. Тако је Јован Симоновић током августа 1901. године отворио нов

⁵¹ АС, МИД, ППО, 1901, Пов. № 225, Конзул Аврамовић — Михаилу Вујићу, председнику владе, Приштина, 20. фебруар 1901.

⁵² *Историја српског народа*, књ. VI–1, 273.

⁵³ А. Урошевић, *Приштина*, 263–264.

⁵⁴ АС, МИД, ППО, 1901, Пов. № 248, Конзул Аврамовић — Михаилу Вујићу, председнику Министарског савета, Приштина, 10. август 1901.

хотел у близини трговачке чаршије коме је дао име „Косово“.⁵⁵ Ово говори да су Срби и поред лоших општих прилика које су владале у Приштини и Старој Србији настојали да раде, привређују и на тај начин опстану. То је почетком XX века све теже ишло. Суморна слика Приштине одражавала је стање народа који су у њој живели. У посебно тешком положају налазили су се Срби, али то их није спречило да и даље раде и боре се у намери да опстану на својим огњиштима.

⁵⁵ Цариградски гласник, бр. 36, 30. август 1901.